

УЖГОРОДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

СМІЯН Костянтин Петрович

**ВОЛИНЬ В ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ
1941 — 1944рр.**

07.00.01 — історія України

*Автореферат
дисертації на здобуття ступеня
кандидата історичних наук*

Ужгород — 1996

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00759905 (Z)

УЖГОРОДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

СМІЯН

Костянтин Петрович

ВОЛИНЬ В ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1941-1944 РР.

07. 00. 01 - історія України

А В Т О Р В Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

АВ 34.822

Дисертація є рукопис

Робота виконана у Вєдинському державному університеті імені Лєсі Українки

Науковий керівник - Вєгєв Микєла Микєлайєвич

кандидат історичних наук, доцент

Оціюїні єпоменти - Єлєвкє Єрїє Єрїєвич

доктор історичних наук, профєсор

Мєкарє Микєла Петрович

кандидат історичних наук, доцент

Провїднєє єрганїзєцїє - Чернївєцький державний університет іменї П.Фєдьковичє

Захїст вїдбудєтьєя " 31 - Травнє " 1996 р. в " 14⁰⁰ " годїнї на засїданнї Спецїалїзованої вченїєї радї Д. 15.01.04 по захїстї дисертєцїєї на здєбуттє наукєвого ступєнєє докторє історичних наук при Ужгородськєму державнєму унїверситетї (Ужгород, вул. Унїверситетськє, 14, ауд. 234).

З дисертєцїєє мєжнєє вєзнаємїтьєя в наукєвїє бїблїєтєцїєї Ужгородськєго державнєго унїверситетї (Ужгород, вул. Кєпїтульнє, 9).

Авторєферєт розїєслєно " 30 - квітнє " 1996 р.

Вченїєї секретєр

Спецїалїзованої вченїєї радї

кандидат історичних наук,

доцент

М. П. Мєтьєвкє

Слїб М. В. Стефанчїє
АН Українє

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАЦІ

Відновлення у 1991 р. незалежної Української держави стало законним підсумком багатовікової боротьби українців за свою самостійність і соборність. Одна з таких спроб припадає на період другої світової війни. Згідно з тасним договором 23 серпня 1939 р. між Німеччиною і СРСР про поділ сфер впливу в Східній Європі, німецькі війська 1 вересня вступили в Польщу, а радянські 17 вересня на території Західної України. Жорсткий польський окупаційний режим на Волині й Рівненщині був замінений ще більш важким - сталінським. "Напередодні другої світової війни підневільна Україна перетворилась у цвинтарце повне могила замучених її краших синів. Являла себє один великий табір примусової фабричної і колгоспної праці, певний мовчазних рабів" - писали автори науково-популярної праці "Історія України" І.Крип'якевич, М.Терлецький, П.Ісаїв, М.Дольницький.

В умовах, які склалися, саме ОУН, яка виникла в 1929 р., печала відігравати активну роль у боротьбі з окупантами. Для послаблення цієї діяльності радянська влада вдається до тактики терору, направленого як проти ОУН, так і проти місцевого населення. Все це відбувалось в період напруженої міжнародної обстановки, яка веда до розв'язання другої світової війни. Відчувачи її наближення, керівництво ОУН розробило план дій на цей період. В ньому підкреслювалось, що коли німецькі власті відхилиять його, тоді агресори зустрінуть рішучий опір з боку українського населення.

14 жовтня 1942 р. на Волині була створена Українська Повстанська Армія, яка, незважаючи на малочисленність і примітивне озброєння, завдавала рішучих ударів значно переважачим силам ворога. В ході цієї боротьби українським повстанцям вдалось створити Олевську (21 серпня - 5 листопада 1941 р.) і Кожківську (травень - жовтень 1943 р.) республіки, які стали попередниками української державності. Об'єктивне висвітлення цих подій, які розгорнулись на Волині під час другої

світової війни, має велике пізнавальне і актуальне значення, оскільки вони залишаються білими плямами в історії України. Актуальність їх посилюється ще й тим, що вони становлять важливу сторінку нашої історії.

Радянськими істориками опубліковано ряд праць публіцистичного характеру, але вони лише очорнювали різні сторони досліджуваної нами проблеми і не давали ніякого уявлення про боротьбу ОУН-УПА з реакційними силами. Вдавшись до фальсифікації фактів, а нерідко без будь-яких документальних доказів, радянські історики заперечували той факт, що саме УПА завдала німецьким окупантам рішучих ударів, після яких вони в 1943 р. навіть не наважувались з'являтися в українських населених пунктах. Об'єктивно розкрити ці визвольні процеси, відтворити реальну діяльність УПА - важливе завдання цього дослідження. З цього і випливає вибір дисертантом теми дослідження і його актуальність.

Предмет і хронологічні рамки дослідження. Предметом наукового дослідження дисертанта є боротьба населення Волині і Рівненщини за національне визволення та утворення незалежної Української держави в період другої світової війни. Цей період характеризується нападом німецько-фашистських військ на Україну, окупацією Волині й Рівненщини. Ще до початку війни ОУН вступила в переговори з керівництвом Третього Рейху. В меморандумі, який було вручено німецькому уряду, керівники ОУН просили його допомогти у стверненні Української держави. Після відхилення меморандуму ОУН створив УПА і розпочинає рішучу боротьбу з німецькими фашистами, сталінським режимом і польськими шовіністами, які відновили свої посягання на Волинь і Рівненщину. Хронологічні рамки роботи охоплюють період з 22 червня 1941 р. до початку 1944 р., тобто весь період складних і трагічних подій, які відбувались на цій території.

Ціль і завдання дисертаційної роботи зводяться до того, щоб з позицій наукового світогляду переконливо довести, що ОУН - УПА

ніколи не були агентами німецького фашизму, як в цьому намагалися "переконати" громадськість деякі історики тоталітарного режиму. На основі численних джерел, які довгий час замовчувалися, робиться спроба довести, що борці за незалежність України були патріотами свого народу. Вони не шкодували життя в ім'я здійснення віковичної мрії - вибороти незалежність України.

Методологічний основ дисертації є конкретно-історичний підхід до наукового пізнання окремо взятих сторін проблеми. Він дозволяє правдиво і об'єктивно розглядати документи, виявити з їх допомогою прагнення учасників визвольних змагань, дотримувчись при цьому єдності історичного і логічного, даючи їм відповідну оцінку.

Практичне значення дисертації. Виконане дисертаційне дослідження дає можливість об'єктивно підійти до висвітлення даної проблеми в історії України і зокрема в історії другої світової війни. До цього часу в наукових позицій ще не висвітлені події, які відбувались на Волині в Рівненщині в 1941-1944 рр. Матеріали дисертації можуть бути використані в навчальному процесі при вивченні курсу історії України, у відповідному спецкурсі, а також при написанні курсових і дипломних робіт, в роботі історичних гуртків, при складанні облієграфічного покажчика з історії другої світової війни.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній, на базі багаточисленних архівних джерел, вперше у вітчизняній історіографії робиться спроба розв'язати вузол тих складних проблем, які мали місце на Волині в 1941-1944 рр., правдиво розкрити мету учасників боротьби, об'єктивно розкрити героїчні подвиги воїнів УПА та їх величезну роль у боротьбі за звільнення Волині та Рівненщини від окупантів.

Ступінь наукової розробки теми. Проблема боротьби трудящих Волині і Рівненщини проти іноземних поневолювачів за створення незалежної Української держави почала висвітлюватись ще в ході самої війни 1941-1945 рр. Першим матеріалом такого характеру були газетні повідомлення про бойові сутички німецьких і радянських військ на

фронтах. На жаль, подіям, що відбувались на території Волині і Рівненщини, майже не приділялось ніякої уваги. Лише 29 червня 1941 р. газета "Правда" вперше опублікувала повідомлення про звірства німецьких окупантів на території України і про формування партизанських загонів. Статті такого характеру друкували й інші газети. Отже, в ході війни, а точніше на її першому етапі, не з'явилось серйозних робіт про розгортання подій на Волині і Рівненщині.

Після закінчення другої світової війни радянські історики почали більше приділяти уваги боротьбі українського народу проти німецького фашизму. Однак, в умовах радянського тоталітаризму, вони не змогли об'єктивно висвітлити ці події. Радянські історики і державні діячі боротьбу українського народу проти німецького фашизму, за незалежність називали бандитським рухом, а її учасників - бандитами, які співробітничали з окупантами. Ці твердження опирались на вигадку офіційних верхів, які не бачили бачити Україну незалежною. Такої думки, зокрема, притримувався Д.З.Мануїльський, який на Іх замовлення написав брошуру наклепницького змісту (Українське-німецькі націоналісти на службі фашистської Німеччини.-Львів, 1945). Вона стала вказівкою для дослідників цієї проблеми як потрібно оцінювати воїнів УПА. Виходячи з цього, більшість авторів сліпо дотримувались її головних положень. Більше того, деякі з істориків вишукували в лексиконі найбрудніші слова для дискредитації національно-визвольних змагань періоду другої світової війни. Яскравим прикладом цього може бути стаття С.П.Міногенова "Українські буржуазні націоналісти - найзапекліші вороги радянського народу". У названій статті керівників визвольного руху, зокрема С.Бандеру, названо союзниками німецьких окупантів, що брали активну участь у парашутно-десантних операціях німецької армії, використовувались як провідники, порекладачі тощо. Стверджується, що вони старанно допомагали німцям встановлювати на окупованій території України "нормальний порядок". Керівника українського уряду, створеного 30 червня 1941 р. у Львові, Я.Стецька названо "нікчемною людиною,

п'яницев, розпутником і злодієм".

В 1970 р. вийшла з друку монографія С.Череди́ченка "Націоналізм проти нації", в якій однозначно підкреслювалось, що борці за незалежність України - агенти німецьких нацистів, які брали найактивнішу участь у збройному нападі Німеччини на СРСР. Але жодного факту цієї участі автор не наводить. С.Череди́ченко вважає, що українські націоналісти були причетні до створення концентраційних таборів смерті. Автор доводить, що проголошення Акту 30 червня 1941 р. про відновлення Української держави, його організатори використали тільки для маскування свого обличчя. Це стосується і арешту членів тимчасового уряду Я.Стецька.

Отже, всупереч численним документам про героїчну боротьбу українських патріотів з німецьким фашизмом, радянські історики стверджували зворотнє, оскільки ці факти не відповідали політиці тоталітаризму, суперечили настановам Кремля. В такому дусі написані праці В.Беляєва, М.Рудницького, П.Мельни́чука, В.Шевцова, В.Замлинського, В.Войтка, Є.Герасименка, К.Дмитрука, В.Кравченка та багатьох інших.

Після проголошення незалежності України (1991 р.) розпочинається новий період висвітлення істориками даної проблеми. Перші праці, в яких автори в тій чи іншій мірі торкнулись того чи іншого питання досліджуваної проблеми з'явились за кордоном, або були перевидані в Україні. В першу чергу це стосується досліджень Л.Шанковського, Т.Бульби-Боровця, З.Залуського, М.Трухана, П.Мірчука та ряду інших. Величезний архівний матеріал зібрав і опрацював відомий український історик В.Косик - автор фундаментальної монографії "Україна і Німеччина у другій світовій війні" (Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993).

У цих, та деяких інших працях, вченими діаспори проведена певна робота по вивченню національно-визвольного руху на Волині і Рівнинщині в період німецької окупації 1941-1944 рр. Ними зібрано значну кількість джерел, зроблено спробу розкрити окремі питання досліджуваної проблеми. Але переважна більшість питань, зокрема соціально-еко-

номічне становище населення, ставлення окупантів до нього, прагнення трьох сусідніх держав встановити свій режим, спроби українського народу відновити державність у названих працях згадано лише в кількох фразах. Отже, праць з науковим аналізом перерахованих питань цієї складної проблеми нема ні в вітчизняній, ні в зарубіжній історіографії.

Джерельну базу дослідження становлять, насамперед, неопубліковані документи Центрального Державного Архіву Громадських Ос'єднань України (ЦДАГОУ), особлива історико-пізнавальна цінність яких міститься у фондах "Український штаб партизанського руху", "Колекція документів по історії КПУ", "Документи про підпільно-партизанський рух в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.". У дисертації використані матеріали Центрального Державного Архіву Вищих Органів влади та Управління України (фонд Р.337 - Державна планова комісія. Зведення збитків завданих німецько-фашистськими загарбниками м.Рівне з 22 червня по 2 лютого 1944 р.).

Дисертант опрацював архівні документи з фондів Державного архіву Волинської області (фонди Р-1, Р-66, Р-87, Р-164, Р-597), в яких висвітлено діяльність Луцької міської управи, звіти командира з'єднань партизанських загонів генерал-майора О.Ф.Федорова про дії партизанських загонів в тилу ворога, акти збитків районів Волинської області тощо. Опрацьовано також фонди Державного архіву Рівненської області (ф.33 - Рівненська міська управа, ф.1 - Рівненський підпільний обком КП(б)У).

Архівні документи доповнюються багатьма збірниками опублікованих джерел, серед яких заслуговують особливої уваги "УПА у світлі документів з боротьби за українську самостійну соборну державу" (ч.2.-1960), "Історія УПА" (т.1,2,5.-Торонто, 1984), "Волинь Радянська: Збірник документів і матеріалів" (ч.3.-Львів, 1971), "Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: Збірник документів і матеріалів" (К., 1963), "Боротьба трудящих Волині за визволення з-під гніту панської

Польщі і возз'єднання з Радянськом Україною (1921-1939): Збірник документів і матеріалів" (ч.1.-Луцьк, 1957), "Боротьба трудящих Волині за возз'єднання з Радянськом Україною (1929-1939 рр.): Збірник документів і матеріалів" (ч.2.-Луцьк, 1965), "Історія застаріває. Трофейні документи про злочини німецьких загарбників" (К., 1986), Мірчук П. "Українська Повстанська Армія (1942-1952): Документи і матеріали" (Львів, 1991), "Радянська Україна в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945.: Документи і матеріали" (К., 1989), "Рівненщина в роки Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу (1941-1945 рр.): Документи і матеріали" (Львів, 1981) та ін.

При написанні дисертації також використані матеріали центральних, обласних і районних газет, періодичні видання української діаспори США, Канади, Бразилії, Аргентини. Використана також мемуарна література.

На захист вносяться такі основні положення дисертації:

- про жорстокість фашистського окупаційного режиму на Волині та Рівненщині, в результаті якого різко погіршилося становище селян і робітників, загальмувався розвиток освіти, культурно-освітніх закладів;
- про значний вплив Акту 30 червня 1941 р. для зростання самосвідомості всього українського народу;
- про суперечності в українсько-польських відносинах періоду другої світової війни, які нерідко переростали у кровопролитні сутички (Волинська різня) і справжню війну. Польська Армія Крайова, фактично, спрямовувала свою діяльність проти загонів УПА і тісно співробітничала з радянськими партизанами;
- про керівництво з боку ОУН-УПА національно-визвольної боротьби українців Волині і Рівненщини. Ця боротьба тривала до кінця 1943 р., коли ініціатива наступальних операцій перейшла від німців до радянських військ. На Західну Україну знову повернувся сталінсько-берлінський режим. Продовження дальнішої боротьби УПА з радянськими вій-

ськими привело б до знищення всього населення не тільки Волині і Рівненщини, але і всієї Західної України. Щоб уникнути цієї катастрофи, ГК УПА вирішило відмовитися від продовження бойових дій.

Апробація роботи. Дисертація обговорювалась і одержала схвалення на спільному засіданні кафедр історії східних слов'ян, історії України і кафедри історії світових цивілізацій Волинського державного університету та кафедри історії України Ужгородського державного університету. Основний її зміст висвітлено в опублікованих працях і виступах дисертанта на міжнародних, республіканських, обласних, краєзнавчих і республіканських конференціях, а саме: "Минуле і сучасне Волині: освіта, наука і культура. IV Волинська історико-краєзнавча конференція" (Луцьк, 1990), "Минуле і сучасне Волині. Історичні постаті крає. Історико-краєзнавча конференція" (Луцьк, 1991), 36 наукова конференція професорсько-викладацького складу інституту (Луцьк, 1992), 39 наукова конференція професорсько-викладацького складу інституту (Луцьк, 1993), Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства (Луцьк, 1993), "Минуле і сучасне Волині: проблеми джерелознавства. Сьома Волинська історико-краєзнавча конференція" (Луцьк, 1994), "Велика Волинь: минуле і сучасне. Міжнародна науково-краєзнавча конференція" (Хмельницький-Ізяслав-Шепетівка, 1994), "Волинь і Волинське зарубіжжя. Міжнародна наукова конференція" (Луцьк, 1994), "Волинь у другій світовій війні та перші повоєнні роки. Наукова історико-краєзнавча конференція, присвячена 50-й річниці перемоги над фашизмом" (Луцьк, 1995).

Структура дисертації побудована за проблемно-хронологічним принципом. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел і літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується вибір теми та її актуальність, вказується на ціль і завдання дослідження, розкривається ступінь розробки проблеми, дається характеристика джерельної бази дисертації, вказується на її наукову новизну, на практичне значення обраної теми, мотивується рамки дослідження.

В першому розділі - "фашистський окупаційний режим", який складається із п'яти параграфів, в хронологічній послідовності розкриваються плани німецького фашизму знищити радянську систему. Особливу увагу в них Гітлер приділяв захопленню України.

Здійснюючи свої задуми, німецькі загарбники ще до вторгнення на територію Радянського Союзу вирішили розчленувати Україну, щоб послабити силу і волю її народу. З основної частини українських земель був створений рейхскомісаріат "Україна" з центром у м.Рівне. До його складу увійшли Волинь і Рівненщина. На чолі рейхскомісаріату був призначений Е.Кох, якого за його жорстокість називали "другим Сталініним". Для управління окупованими територіями України фашисти створили великий адміністративно-поліцейський апарат, щоб тероризувати місцеве населення. До цього і зводилась вся суть так званого "нового порядку". В першому параграфі розділу висвітлено суть і характер його, дано ґрунтовний аналіз впливу на становище сільського господарства, промисловості, торгівлі, вказано на появу в селах німецьких поміщиків, їх ставлення до українських селян, пограбування ними місцевого населення.

Нечуваню жорстокість окупанти хотіли поставити селян на коліна, примусити їх плазувати перед окупантами. Селяни порівнювали свої долі під час окупації з долею безправного кріпака. В роботі наводяться відомості про розмір податків, примусові роботи, які вони повинні були виконувати на користь окупантам. Наводяться факти про заборону спілкування між селянами різних сіл, навіть родичами. В'їзд у місто для всіх сільських мешканців теж був заборонений. За невиконання цього

розпорядження розстрілювали.

Щоб забезпечити німецьких поміщиків і промисловців робочою силою, окупанти проводили мобілізацію молоді на окупованих землях і відправляли її в Німеччину. Спочатку ця мобілізація проходила ніби добровільно, шляхом рекламування "райського" життя там. Проте населення рішуче відмовлялось їхати до Німеччини, тікало в ліси, де вступало у партизанські загони. У відповідь окупанти почали влаштовувати на людей облави. Внаслідок такого польвання, з Волині було вивезено 30 тисяч юнаків і дівчат, а з Рівненщини 22 272 чоловік. В другому параграфі розкрито становище робітників промисловості Волині, а в третьому вказано на умови, в яких розвивалась освіта і культура досліджуваного регіону. Четвертий параграф висвітлює національну політику окупантів на Україні, зокрема на Волині і Рівненщині. Велику увагу приділено показу становища військовополонених, до яких фашисти ставились особливо жорстоко.

З цинічною лютістю окупанти розправлялися з населенням єврейської національності. Уже з перших днів окупації німецькі фашисти втергались у їхні квартири, виганяли всіх у гетто, а їх майно грабували. Десятки тисяч євреїв і тих, хто їм допомагав, було замучено в навіках-дугогубках. Жорстокість окупантів, яка проявлялася у масовому знищенні людей і спаленні сіл, особливо посилилась з появою партизанських загонів і організацій підпільників. У червні 1942 р. вони спалили село Білиць (Шацький район) із всім населенням і навколишніми хуторами. Така ж доля спіткала села Крепівниці (Ратнівський район), Клубочин (Маневицький район), Кортеліси (Ратнівський район). Всього на Волині спалено 107 сіл. Приблизно така ж кількість сіл була спалена фашистами і на Рівненщині. В німецьких документах вказується і на велике пограбування гітлерівцями мирного населення окупованих територій. З липня 1941 р. до березня 1944 р. з рейхсхемисаріату "Україна" окупанти вивезли понад 622 тонни м'яса і м'ясних виробів, 950 тисяч тонн олійного насіння, 400 тисяч тонн цукру, 2,5 млн. тонн круп, 3,2 млн.

тени картеплі.

В другому розділі - "Українсько-польські відносини. Армія Крайова на Волині" - розповідається про складні стосунки на Волині і Рівненщині українців з поляками. Розділ складається з трьох параграфів. У першому вказано на причини суперечностей між Польцєю і населенням Волині. В другому параграфі висвітлено зв'язки радянських партизан з польським рухом опору. Третій параграф присвячений аналізу наслідків цих взаємин для визвольного руху українського населення.

Ускладненню українсько-польських відносин сприяли селянсько-козацькі повстання XVI-XVII століть, боротьба із ЗУНР (1919 . .) і договір 23 серпня 1939 р. між СРСР і Німеччиною про поділ сфер впливу у Східній Європі. Згідно з останнім, Польща опинилась під німецькою окупацією. Емігрантський польський уряд в Лондоні продовжував покладати надії на відновлення своїх кордонів, визначених Ризьким договором. Виходячи з цього, він продовжував вважати західноукраїнські землі польською територією. Вину за свою поразку у війні з Німеччиною в 1939 р. польська шляхта повністю перекладала на українців, які, ніби-то, не бажали воювати з гітлерівськими військами. Ця ненависть щодо українців польська шляхта зберігала і під час нападу Німеччини на Радянський Союз.

Перебуваючи в еміграції, польський уряд створив власне підпілля - делегатуру і Армію Крайову, перед якими ставить завдання відновити польський режим, який існував до 1939 р., тобто боретись за повернення західноукраїнських земель до складу Польщі. Це незаконне прагнення польських правлячих кіл і привело до посилення боротьби з українським населенням Волині і Рівненщини. Ця боротьба вилилась у велику трагедію 1942-1943 років, в результаті якої було знищено десятки тисяч українського і польського населення та спалено сотні сіл як з одного, так і з другого боків. На захист українського населення виступила ОУН, з ініціативи якої була створена УПА, що спрямувала свої зусилля проти польських, німецьких і радянських військ. До цього

і зводилась вся суть боротьби народних мас Волині і Рівненщини в період другої світової війни.

Садизм польських шляхетських сил щодо українського населення здійснювався при підтримці німецьких окупаційних властей, оскільки це було в їх інтересах. Фашисти уміло нацькували поляків проти українців і навпаки. Про це яскраво засвідчують висловлювання Е.Кеха. Він неодноразово заявляв: "Хочу, щоб поляк при зустрічі вбивав українця, і навпаки, щоб українець вбивав поляка. Якщо по дорозі уб'ють хлба, буде те, чого я хочу".

Третій розділ - "Радянсько-комуністичне підпілля" - присвячений зародженню і розвитку радянсько-комуністичного підпілля і партизанського руху. Посилавчись на різноманітні архівні джерела, в дисертації звернуто увагу на те, що напад фашистської Німеччини на СРСР буквально приголомив керівників Радянської держави, які опам'яталися лише тоді, коли воїни Радянської Армії залишали територію Західної України. Розділ складається з трьох параграфів. У першому з них подано процес формування загонів червоних партизан і підпільних організацій. В другому параграфі йдеться про їх діяльність, а третій присвячений польському рухові опору на Волині.

18 липня 1941 р. ЦК ВКП(б) прийняв Постанову "Про організацію боротьби в тилу німецьких військ". Боячись втратити українські землі, керівники Радянської держави робили все, щоб не випустити їх з своїх рук. Для вирішення цих завдань і створювалося комуністичне підпілля, організовувались партизанські загони. Вони, як правило, формувались за вказівкою зверху. Керівники підпільних груп і партизанських загонів літаками перекидалися через лінії фронту в ті райони і області, де вони працювали до початку війни. На Волинь спочатку було перекинуто 150, а на Рівненщину таку ж саму кількість комуністів. Формування підпільних груп і партизанських загонів з місцевого населення проходило дуже повільно і неохоче. Однією з причин цього було те, що дворічне панування радянського режиму нічим не відрізнялося від окупації Волині і Рівненщини поляками і німцями.

В складі партизан було багато польських комуністів, які після окупації Польщі Німеччиною втекли в Радянський Союз. Згодом вони були направлені в окремі партизанські загони. Для керівництва партизанськими загонами з липня по вересень 1941 р. на Україні було створено 23 підпільних обкомів КП(б)У, 685 місцевих районних партійних комітетів, 4316 партійних осередків. При ставці Верховного Головнокомандування 30 травня 1942 р. був створений Центральний штаб партизанського руху, керівником якого був призначений секретар ЦК КП(б) Білорусії П.К.Пономаренко, а згодом К.С.Ворошилов. На Україні Центральний штаб партизанського руху в червні 1942 р. очолив Т.А.Строкач. Волинський підпільний обком очолив перший секретар Чернігівського обкому КП(б)У О.Ф.Федоров, на Рівненщині - В.А.Багма. Вони були і керівниками партизанських з'єднань і підпорядковувались ЦК КП(б)У, Центральному штабу партизанського руху.

В дисертації підкреслено, що через лінії фронту була перекинута велика кількість працівників НКВС, які створили на території Волині і Рівненщини загін особливої призначення "Переможи", яким керував Д.Медведев. Партизани цього загону стежили за поведінкою місцевого населення і знищували всіх, хто висловлював своє невдоволення радянським режимом. Серед завдань, які були покладені на цей загін - ліквідація високопоставлених чиновників та офіцерів німецького режиму у Львові, Луцьку і Рівному. В цих операціях особливо відзначився агент-розвідник М.І.Кузнецов, який завдав великої шкоди національно-визвольному рухові на українській землі. Вбивачи того чи іншого німецького офіцера, він залишав після себе сфабриковані документи з прізвищами учасників національно-визвольного руху, що викликало масові репресії фашистів у відношенні до мирного населення.

В четвертому розділі - "Формування і бойові дії ОУН - УПА" - досліджується процес створення ОУН, УПА і їх боротьба за незалежність України. Під час панування радянського режиму (1939-1941 рр.) в Західній Україні, 1173170 чоловік було депортовано в Сибір, Казахстан і

Середню Азію, кинуте в концтабори і тюрми НКВС. Радянський окупаційний режим став неадекватним для всього населення Західної України. В цих умовах ще більше активізувалась діяльність ОУН, посилювся національно-визвольний рух.

Розділ складається із двох параграфів. В першому з них висвітлено питання, пов'язане з організацією ОУН та її діяльність. В другому - виникнення УПА та її героїчна боротьба з арміями Німеччини, Польщі та СРСР, які намагалися нав'язати свої режими населенню Волині та Рівненщини.

30 червня 1941 р. представники ОУН(б) зібрались у Львові і проголосили Акт відновлення української державності. Опам'ятавшись від несподіванки, німецькі окупанти наказали проведати ОУН ліквідувати 30 червня. Одержавши відмову, вони заарештували представників українського уряду. Цим самим ОУН показала поневолені народи загарбницьку політику німецьких фашистів і спрестувала ворожу пропаганду Кремля, ніби ОУН - союзник Німеччини. На базі окремих боївків була створена Українська Повстанська Армія(УПА), батьківщиною якої стала Волинь.

З березня до середини квітня 1942 р. УПА здійснила сміливі напади на Дубно, Луцьк, Горохів і звільнила з тюрм ув'язнених, а також табір військовополонених у Ковелі, в'язні якого поповнили ряди УПА. В першій половині квітня УПА повністю очистила від німецької адміністрації територію районів з центром в Мізоч, Острогож, Верба, Кременець. В кількадесят боїв повстанці розсіяли два полки угорців, які входили до складу німецької дивізії СС, а також звільнили Лобачівку(Горохівський район), де перебувало 700 військовополонених. Наприкінці квітня 1943 р. воїни УПА в районі Коляки розгромили німецьку військову частину, а на початку травня проголосили Коляківську республіку, якій були підпорядковані населені пункти Коляківського, Маневичького, Рижинського і Ківерцівського районів. Коляки стали адміністративним центром політичного проведати ОУН-УПА. Цивільне управління

здійснювали районні і сільські управи, які підтримували тісний контакт з населенням. За п'ять місяців свого існування Ковківська республіка провела значні заходи в інтересах народних мас, зокрема, вислила від окупантів територію в трикутнику Ковель-Рівне-Сарни. Але, знаходячись в оточенні переважачих сил противника, повстанці довго триматись не могли. На Волинь були направлені військові німецькі частини під командуванням Фей-Дем Баха, який спеціалізувався по боротьбі з партизанами. В акції Баха проти УПА взяло участь також одна угорська дивізія, 10 тисяч німецьких і польських поліцейських і жандармів, 10 моторизованих батальйонів з артилерією, 50 танків, 27 літаків. У боях з зорогом УПА втратила збитими і пораненими 1237 старшин і стрільців, фашисти стратили 5 тисяч мирних жителів.

Незважаючи на репресії, УПА продовжувала війну. В липні 1943 р. вона нанесла сильний удар по окупантах біля с.Пілгани, знищивши 47 окупантів. В ніч з 29 на 30 липня 1943 р. відбувся напад УПА на військовий ешелон поблизу станції Маневичі, під час якого було здобуто велику кількість зброї та військового обладнання. В серпні 1943 р. відбувся успішний напад загонів УПА на Камінь-Каширський, Горохів, Ядвиполь Рівненського району. Особливо значних успіхів повстанці здобули у вересні 1943 р. в боях за монастир в с.Новий Загорів Локачинського району. В цьому бою загинуло близько 400 німецьких воїнів.

Загони УПА вели також боротьбу з радянськими партизанами, які в січні 1943 р. передислокувалися з території РСФСР і БРСР на західно-українські землі, головним чином, на Волинь і Рівненщину. Перші організовані виступи відділів УПА проти радянських партизан зафіксовані у лютому-березні 1943 р. в околицях Сарн, Століна і Володимиря. Так, зокрема, в Столищині повстанці ліквідували партизанські схованки і захопили 10 возів цінного майна. Наприкінці квітня 1943 р. в Сланутських лісах відділ УПА затримав 18 більшовицьких парашутистів і роззброїв їх. Між ними був і полковник Д.Медведєв. Відділами УПА було звільнено від німецьких загарбників Володимирець, Степань, Висоцьке,

Дубровиця, Ілдьвиполь, Деражне, Олику, Цумань і Герехів. Німецькі заго-
ни в цих містах були розгромлені. Після кількаденного перебування
у визволених містах, повстанці залишили їх із тактичних міркувань.

За період з 15 березня по 5 квітня 1943 р. воїни УПА звільнили заареш-
тованих в Дубно, Кременці, Козелі і Луцьку. Останні поповнили ряди
повстанців. На цьому етапі УПА довелося вести боротьбу з найбільшоргані-
зованим партизанським з'єднанням, яке очолював С.А.Ковпак.

Протягом липня 1943 р. УПА вело боротьбу з радянськими партизанами
на території Маневич, Камінь-Каширського та інших районів. Така ж
боротьба велася і на території Рівненщини. У жовтні-листопаді 1943 р.
УПА провела 47 боїв з німцями і 54 з радянськими партизанами, однак
досягти перемоги над останніми не вдалося. Це дало можливість парти-
занам О.Ф.Федорова наблизитись до Ковельського залізничного вузла.
На початку 1944 р. значну частину Волині і Полісся захопили радянські
партизани. Німецьке командування вирішило припинити боротьбу з УПА
і укласти з нею союз для боротьби проти більшовиків. Такі спроби
були зроблені на території Володимирщини і Кобринщини, але ГК УПА
рішуче відмовилось співробітничати з німцями. Лише два визначних
командири УПА вступили в переговори з фашистами, за що суд УПА засу-
див їх до смертної кари.

В липні 1943 р. після поразки на Курській Дузі німецько-фашист-
ська армія цілком втратила ініціативу. Радянська Армія почала від-
войовувати одне місто за другим. 6 листопада 1943 р. радянські війсь-
ка визволили Київ, а 27 січня 1944 р. почалося вигнання німецьких
окупантів з Волинської області. У квітні 1944 р. більша частина пів-
нічної групи військ УПА потрапила в оточення в Здолбунівському райо-
ні на Рівненщині. 24 квітня розпочався жорстокий бій, який тривав до
пізньої ночі. В ньому радянські війська втратили 800 чоловік вбитими
і пораненими, але незважаючи на героїзм і відвагу, українські повста-
нці зазнали невдачі.

У висновках загальною осисовні результати дисертаційного дослід-

дження. Дисертант підкреслює, що активна діяльність ОУН, яку підтримала переважна більшість населення Волині і Рівненщини, привела до різкого посилення репресій з боку органів Радянської влади. Такий стан справ тривав до приходу німецьких військ на західноукраїнські землі. Німеччина, як і СРСР, розглядали Україну в колоніальному відношенні. У свою чергу польсько-шляхетський уряд, який емігрував у Лондон, вважав, що радянсько-німецька війна незабаром закінчиться і Польща знову поверне собі західноукраїнські землі.

30 червня 1941 р. радикальна частина ОУН(б) проголосувала Акт відновлення незалежності України, який Німеччина не оприйняла і почала масові арешти і репресії українських провідників. Для організації руху опору проти німецьких, радянських і польських окупантів 14 жовтня 1942 р. виникає УПА, яка, незважаючи на величезну перевагу ворогів і погане озброєння, здобула цілий ряд перемог, створила Олевську і Калківську республіки, звільнила від окупантів на певний час ряд міст на Волині і Рівненщині. Окремі загони УПА завдали також відчутних поразок радянським партизанам і 27-ій Армії Крайовій, яка дислокувалась на Волині. Однак, остаточної перемоги над ворожими військами УПА не здобула.

В результаті поразки німецьких військ на Куроцькій Дузі почався наступ Радянської Армії, який поставив частини УПА у надзвичайно критичне становище. На Волині і Рівненщині знову відновився радянський режим з усіма атрибутами: арештами, концтаборами і в'язницями. УПА опинилося перед дилемою: продовжувати боротьбу, це, в свою чергу, викличе нові репресії, чи залишити західноукраїнські землі. Частина УПА відступила на Захід, а друга - пішла в підпілля. Такими важкими і страшними були шляхи боротьби за вільну і незалежну Україну в період другої світової війни, однак ідея незалежності залишилась живою і після цього.

Основні результати дослідження викладені
автором:

ЛІБ ім. В. Степанюка
в таких публікаціях

1. Освіта на Волині в 1939-1941 рр.//Минуле і сучасне Волині: освіта, наука і культура. Тези доповідей та повідомлень IV Волинської історико-краєзнавчої конференції.-Ч. II.-Луцьк, 1990.-С.96-100.
2. Сім'я Бадзянів//Минуле і сучасне Волині. Історичні постаті краю. Тези доповідей і повідомлень Волинської історико-краєзнавчої конференції.-Луцьк, 1991.-С.106-109.
3. Боротьба радянських військовополонених проти німецько-фашистських окупантів на Волині//Матеріали 38-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу інституту.-Ч. II.-Луцьк, 1992.-С.143.
4. Пограбування німецькими окупантами культурних цінностей Волині і Рівненщини в період Великої Вітчизняної війни//Там же.-С.162.
5. Утворення і діяльність "Одеської республіки"//Матеріали 39-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу інституту.-Ч. II.-Луцьк, 1993.-С.198-200.
6. Резолюція в рядах ОУН та його наслідки//Там же.-С.200-202.
7. Забуті сторінки в історії УПА//Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства.-Луцьк, 1993.-С.114-115.
8. Волинські і польські історичні джерела про діяльність 27-ї дивізії Армії Крайової//Минуле і сучасне Волині: проблеми джерелознавства. Тези доповідей та повідомлень 7-ї Волинської історико-краєзнавчої конференції.-Луцьк, 1994.-С.106-109.
9. Оцінка ОУН-УПА в історичних джерелах//Там же.-С.122-125.
10. 27 дивізія Армії Крайової на Волині//Велика Волинь: минуле і сучасне. Матеріали міжнародної наукової краєзнавчої конференції.-Хмельницький-Ізяслав-Шепетівка, 1994.-С.180-183.
11. Волинь - Батьківщина УПА//Волинь і Волинське зарубіжжя. Тези доповідей та повідомлень міжнародної наукової конференції.-Луцьк, 1994.-С.101-103.
12. Народна республіка на Волині в 1943 р.//Волинь у другій світовій війні та перші повстанні роки. Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 50-й річниці перемоги над фашизмом.-

Луцьк, 1995.-С.58-59.

13.Музеї Волині і Рівненщини в період війни в 1941-1945 рр.//Там же.-
С.76-77.

14.Волинь у відносинах з Польщею в 1941-1945 рр.//Там же.-С.49-50.

Smiyan I.P.

Volyn in th period of German occupation
in 1941-1944

The thesis for a candidate's degree on history on the
speciality 07.00.01 History of Ukraine, Uzhgorod State University.
Uzhgorod 1996.

In the thesis according to the documents of central and
regional archives for the first time the national liberation
movement of the inhabitants of Volyn and Rivn regions in the
period of German occupation in 1941-1944 has been investigated.

The main attention is paid to the problems of attitude of
local inhabitants to German, Polish and Soviet troops, accomodated
on this territory and towards their regimes.

The author arrived at a conclusion that all mentioned regi-
mes of that time were alien for local inhabitants and the people
were struggling against them for the establishment of independent
Ukrainian State.

Смиян К. П.

Волинь в период немецкой оккупации 1941-1944 гг.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических
наук по специальности 07.00.01 - история Украины. Ужгородский госу-
дарственный университет. Ужгород 1996.

В диссертации впервые, согласно документов центральных и обла-
стных архивов, исследовано национально-освободительное движение на-
селения Волини и Ровенщины в период немецкой оккупации 1941-1944 гг.

Основное внимание уделено вопросам взаимоотношения местного на-
селения к немецким, польским и советским войскам, находившимся на
этой территории, а также к их режимам. Автор пришел к выводу, что
все указанные режимы того времени были чужды местному населению и
оно вело борьбу против них за установление независимой украинской
государственности.

Ключові слова: Західна Україна, Українська Повстанська Армія,
національно-визвольна боротьба, окупаційний режим.

Вісник

ТОВ «Колір прінт», вул. Капітульна, 18.
Підписано до друку
Формат 60x84 1/16
Умовн. друк. арк. 120
Облік-вид. арк. 128
Листів 100 шт.

446781

AB 34.822

AB 34.822